

Tajvan – baj van?

A külpolitika iránt érdeklődő „közön-séges halandók” szemében Tajvan valójában 1949 óta vált nemzetközi tényezővé. A kínai polgárháborúban győztes kommunisták vezére, Mao Ce-tung ekkor kikiáltotta a népköztársaságot, a vesztes fél Csang Kaj-sek generalisszimusz vezetésével a szigetre menekült. Egyben magával vitte a császárság 1911-es megdöntése óta érvényes Kínai Köztársaság nevet (és a kincstár jó részét). A Tajvani szoros két oldalának – némelykor nyílt katonai – szembenállása azóta került a térség biztonságának fókuszába. Legutóbb éppen az elmúlt hetekben.

80

Hány Kína az „egy Kína”?

A történelmileg is hányattatott sorsú sziget – a korábban portugál hódítóktól megörökölt nevén Formosa (a gyönyörű) – viszonylag későn, a 17. században, még a Csing-dinasztia idején került két évszázadra a néhai kínai császárság teljes fennhatósága alá. A 19. század végén lezajlott első japán–kínai háború és a megváltozott erőviszonyok alapján Tajvan az erőszakosan feltörekvő Tokió gyarmata lett. A faszálódó Japán Császárság uralma a sziget fölött 1945-ig fennmaradt – hasonlóan a Koreában, Mandzsúriában és Délkelet-Ázsiában terjeszkedő uralmukhoz.

A japánok által részben leigázott Kínai Köztársaságot Csang Kaj-sek képviselte a szövetségesek 1943-as kairói csúcstalálkozóján, ahol Churchill-lel és Roosevelttel már megál-

lapodtak abban, hogy az agresszív császári csapatok vereségét követően Tokiónak le kell mondania a leigázott területekről (Koreai-félsziget, Mandzsúria, Tajvan stb). Csang Kaj-seket biztosították, hogy helye lesz a győztesek törzsasztalánál, így a később születendő Egyesült Nemzetek Szervezetében is állandó helyet kapott. A japánok feltétel nélküli kapitulációját követően tehát Tajvan – fél évszázad megszállás után – megtért az immár általa vezetett Kínai Köztársaság kebelére.

A II. világháború után fokozatosan kiéleződő kelet–nyugati szembenállás újabb fordulópontra lett, amikor a kínai polgárháborúban a nacionalista erőknél fölülkerekedő Mao Ce-tung 1949. október 1-jén kikiáltotta a Kínai Kommunista Párt irányítása alatt álló Népköztársaságot. Csang generalisszimusz ekkor hívei élén Tajvanra menekült, és egyben a szigetre átmentette diktatórikus hatalmát.

Az Egyesült Államok kénytelen volt távol-keleti szövetségesének biztonsági garanciákat ígérni a terjeszkedő kommunizmus feltartóztatása, majd visszagöngyölítése érdekében (*ez volt az ún. containment és roll back doktrína*). Ezt 1955-ben egy védelmi szerződésben is rögzítették – Maóék őszinte sajnálatára... Washingtonnak geostratégiai fekvése miatt is rendkívül fontos volt és maradt a sziget, amelyet hagyományosan „elsüllyeszthetetlen anyahajónak” titulálnak.

A hidegháború kibontakozásával párhuzamosan logikus volt, hogy az ENSZ Biztonsági Tanácsának állandó, vétőjogú tagja – a milliárdos kommunista birodalom helyét „bitorolva” – 1949-től egészen a hetvenes évek elejéig, egyöntetű nyugati támogatással, továbbra is a „renegát” Kínai Köztársaság maradt. Ez egészen a kínai–szovjet kapcsolatok elmérgesedéséig, az Usszuri folyó térségében zajló határkonfliktus ki-robbanásáig így is maradt.

Ekkor indult be az a sokáig titkos „pingpongdiplomácia”, amely során Henry Kissinger amerikai nemzetbiztonsági főtanácsadó Kínába lapangott, majd megalkudott az éppen élesen Moszkvával szembe forduló Pekinggel a kapcsolatok rendezéséről – az akkori fő ellenséggel szemben. 1971-ben ez csúcsonyodott ki Nixon elnök pekingi zarándoklatában és Mao elnökkel lebonyolított találkozásában. Az Egyesült Államok elfogadta az „egy Kína” elvet. Eszerint bölcsen kifundált kompromisszumként elfogadták, hogy kínai területen egyetlen birodalom létezik, amelynek része Tajvan, anélkül, hogy állást foglalnának, milyen rendszerű is ez az „egy Kína”. Ezt nevezik azóta is a „stratégiai kétértelműség” amerikai doktrínájának. *(Kissinger utóbb megírta: valaha volt legintelligensebb tárgyalópartnereként ismerte meg az akkori pekingi kormányfőt, Csou En-lajt.)*

Nagykövetséget vesznek!

Ezt követően a „szárazföldi Kína” elfoglalhatta helyét az ENSZ Biztonsági Tanácsában, egyidejűleg a világszervezet Tajvant megfosztotta tagságától. A sziget azóta csak az ENSZ néhány szakosított szervezetében szerezhetett státuszt, de sem-

miképp sem „Kínai Köztársaság” néven. Washington és Peking 1979-ben nagykövetségi szintű diplomáciai kapcsolatra lépett. Egyidejűleg viszont az Egyesült Államok megerősítette a tajvani rendszer stratégiai megvédelmezéséről szóló kötelezettségét. *(Kölcsönös segítségnyújtási szerződésükben persze több mint jelképes a viszonyosság kiemelése, ha ezt mifelénk bárkinek magyarázni kellene...)*

Eközben Peking az „egy Kína” jegyében folyamatosan igyekszik kiszorítani Tajvant a világpolitika porondjairól. A nemzetközi szervezetek jelentős részében vétőjoga révén próbál meg nyomást gyakorolni, másutt gazdasági-pénzügyi erejével „vásárolja ki” a még a szigettel diplomáciai kapcsolatokat ápoló országokat. Ennek tulajdonítható, hogy a sziget ma már csak 14 – javarészt kisebb közép-amerikai vagy óceáni – állammal tart fent nagykövetségi szintű hivatalos viszonyt (Európából egyedül a Vatikánnal).

És bár időközben a megnövekedett gazdasági-technológiai súlyú Tajvannal a legtöbb ország továbbra is meglehetősen szoros kapcsolatokat ápol, ezekben – a védelmi relációban kiemelt súlyú Egyesült Államokat is beleértve – a szigetország csak „tajpeji kereskedelmi vagy konzuli irodákkal” képviseltetheti magát. Magyarországon is így van. Erre olyannyira háklisak Peking képviselői, hogy amikor a közelmúltban Tajvan vilniusi képviselőtének csupán a nevében föltüntették a Kínai Köztársaság nevet, odaátról menten heves retorziókat léptettek életbe.

Hasonlóan reagálnak, ha bárhol a világon magas rangú politikusokat fogadnak a szigetről, rendre érkeznek a megtorló lépések. A szigetor-

szág élsportolói még a nemzetközi sportversenyeken (például az olimpiai játékokon) sem indulhatnak Kínai Köztársaság néven. Egy szigetországi győzelem esetén a Tajvani Olimpiai Bizottság lobogóját vonják föl, a nemzeti zászló indulójára!

Eközben pedig – bármilyen meglepően hat is – „a renegát tartományban” a szárazföldi Kínával való mind szorosabb gazdasági együttműködést sürgető élcsapattá a Csang Kaj-sek generalisszimusz, majd fia vezette Nemzeti Párt, a Kuomintang vált. Ez mindmáig így van – szemben a tajvani függetlenséggel hagyományosan kacérkodó jelenlegi kormánypárttal, a Demokratikus Haladó Párttal (DPP).

Viszont már az ifjabbik Csang uralma idején lazulni kezdtek az addig kőkemény jobboldali diktátúra pántjai, és szinte a kelet-európai rendszerváltozásokkal párhuzamosan – Dél-Koreához hasonlóan – itt is kibontakozott a többpárti demokrácián alapuló szabad piacgazdaság.

A félvezetők világvezetője

A Dél-Koreához, Szingapúrhoz, Hongkonghoz hasonlóan évtizedekkel ez előtt gyorsan gyarapodó „kistigrissé” felnőtt Tajvan világgazdasági jelentősége megnőtt annyira, hogy a nagypolitika tengelyében találja magát.

A néhai Csang generalisszimusz és szobrainak-emlékhelyeinek lebontásával egyidejűleg Tajvan virágzó demokráciává változott. Eközben fenyegető ellenlábasa, a „népi Kína” burjánzó államkapitalizmusával (rossz nyelvek szerint vadkapitalizmusával) és ehhez követelt nemzetközi befolyásával egyre vaskosabb árnyat vetett a visszakövetelt szigetállamra.

Különleges színfolt ebben a sajátos sorstragédiában, hogy időközben a „két Kína” között gazdasági téren már-már törvényszerű összefonódás alakult ki. Pekingnek főleg kezdetben szüksége volt a (kínai származású nagyítókések konfucianus érzelmeitől is vezérelt) beruházásaira, a fejlett technológiára, az apró szigetnek pedig túltermelési lázában létfontosságú lett a milliárdos „szárazföldi” piac, ahol amúgy is egymás sarkát taposták az oda igyekvők.

Így alakult, hogy Tajvan dollárszázmilliárdokat ruházott be az „anyaországban”, tízmilliókat foglalkoztatott, és maga is milliós nagyságrendű „állampolgárával” volt jelen az egymásrautaltságukban is elvben ellenséges területen. Ha a népköztársaság adminisztratív eszközökkel behúzná a féket, dollárszázmilliárdok bálnák, ha „tartománya” szánná el magát hasonló lépésre, belső politikai perpatvaraiban Peking és Tajpej is érzékeny veszteséget szenvedne. De a profit (nevezzük bár pragmatizmusnak, nagyon „nemzeti” haszonelvűségnek) a Tajvani szoros mindkét oldalán nagy úr.

Hadd emeljem ki a legapróbbnak sem látszó, de talán legfontosabb „alkotóelemet”. A Taiwan Semiconductor Manufacturing Co (TSMC) gyártja egyedül a világpiacon értékesített félvezetők, mikrochipek 53 százalékát. Amúgy a második Samsungot követő helyeken is tajvani cégek állnak, így a szigetország az össztermelés mintegy 65 százalékával egyeduralkodó ezen a téren. Márpedig a miniatűr chipek, félvezetők kínai importjának értéke a kőolajéhoz hasonlóan gigantikus léptékű!

Nem véletlen, hogy az ebben az ágazatban fölkapaszkodó kínai vállalat, a sanghaji bázisú SMIC több szakembert csábított át az „elbitangolt tartományból”, de – nemcsak nanométerekben mért – lemaradása így is jelentős. A Biden-kormányzat is újabb beruházási impulzusokkal törekszik a saját gyártás ösztönzésére – ebben a piacvezető tajvaniaknak is juthat szerep. Ha Kína „magáévá tenné” a szigetet, a világgazdaság legfőbb ágazatának ellenőrzésére tenne szert. (Washingtonban terveket dolgoztak ki a menekítési módzatokra.)

2020 óta viszont a világméretű koronavírus-járvány bénítólag hatott az áruszállítási láncolatok és általában a világkereskedelem kibontakozására. És bár a megelőzésben, ellenőrzésben modellként nyilvántartott Tajvanon is augusztus derekán már jó ötmilliót meghaladó Covid-fertőzöttet tartottak nyilván, a sziget jól szervezett egészségügyi rendszerének köszönhetően így is alig ötödannyi áldozattal, mint nálunk... Ám a gazdasági növekedés üteme – akár „odaát” – némiképp lelassult.

Egyszóval Tajvan soha nem volt a kommunista népköztársaság része. Ám a pekingi vezetés már hatalomgyakorlásának első percétől fő céljai között tartotta számon a stratégiai perifériák (Tibet, Hszincsiang, Hongkong-Macau és Tajvan) teljes bekebelezését. Tibetet és az akkor muszlim többségű Hszincsiangot (a

korábbi Kelet-Turkesztánt) hamar bedarálták. Hongkong 1997-ben, Macau két évvel később „tért vissza az anyaország kebelére”.

Pekingben persze ezeket az „újraegyesítéseket” mindmegannyiszor társadalmi rendszerük eszmei fölényével és békés módszerek bevetésével indokolták. Tajvannak is a hongkongi alkut ajánlják, ám a szigeten – érthetően – egyre kevésbé látszik vonzónak az „egy ország – két rendszer” egyre kevésbé érvényes modellje. És a Nagy Szomszéd esetleges támadása még vastkosabb félelmeket gerjeszt.

A sárkány és a medve felemás barátsága

A Putyin orosz elnök által indított ukrajnai offenzíva február végén újabb fejezetet nyitott a világméretű szembenállás viharos történelmében. A globális versenyfutásban az Egyesült Államok legfőbb riválisává felnőtt Kínában mindvégig árgus szemekkel követték az orosz támadásokra adott nyugati válaszokat. Azt vizslatták: ha Peking tényleg elszánná magát egy a kelet-európai invázióhoz hasonló tajvani akcióra, milyen ellenlépésekre számíthatna fő ellenlábasaiktól?

Peking érthető módon igyekezett tartózkodni a konfliktus elítélésétől (amúgy a megtámadott Ukrajnához is jelentős gazdasági érdekek kapcsolódtak), anélkül, hogy megnehezítene a Trump-kormányzat által „vámháborúval” megterhelt viszonyát Amerikával.

Ugyanakkor csendes haszonélvezője lehet a nyugati válaszlépéseknek annyiban, hogy a Moszkva elleni szankciók nyomán elrendelt olaj-, szén- és földgázembargó által „fölszabadult” orosz készletekből bővebb áramban csoroghat energiaforrás a nagy keleti partnernek. Ennek némi akadályt emel a vezetékek szűkössége, ám – a két keleti hatalom között az évtizedek során visszajára fordult erőviszonyok okán – immár a kínai vevő jelentősen csökkentett árfeltételeket diktálhat a gazdaságilag szorult helyzetbe került partnerének, egyre inkább csak versenytársának.

Ezzel együtt felpörgött a korábbi geostratégiai spekuláció: vajon a nyugati szankciók közelebb tolják-e egymáshoz a két keleti riválist? A ma már 99 esztendőes egykori amerikai szuperdiplomata, a hagyományosan nagyhatalmi háromszögekben gondolkodó Henry Kissinger óva inti az indulatoskodókat. Az egykor volt nemzetbiztonsági főtanácsadó, majd Nixon külügyminisztere, aki a kínai „nagy proletár kulturális forradalom” idején fordította Kínát Amerika átmeneti szövetségesevé, sokat tud az értékek és érdekek különös dialektikájáról...

Ilyen körülmények közepette szervezték meg az amerikai képviselőház elnöke, Nancy Pelosi asszony fölöttébb feszítő tajvani látogatását. Az elnök és alelnök utáni harmadik legfontosabb amerikai közméltóság ottani villámvizitje hatalmas hullámokat kavart. És kerekén negyedszázad után, az akkori jobboldali radikális elődje, Newt Gingrich nagy utazása óta ez volt a legmagasabb rangú betoppánás a távoli szövetségésnél. Az amerikai házelnök ru-

tinszerűen biztosította partnereit arról, hogy hazája változatlanul „acélkeménységgel” támogatja az itteni demokráciát. Ezt addig és azóta is acélos katonai szállítmányokkal igyekeznek páncélozni.

A Trump-érában kiéleződött amerikai–kínai kereskedelmi háborúskodás egyik fő frontja manapság a high-tech szektorban keresendő. Nem véletlen, hogy Washington féltékenyen óvja a fél világot uraló tajpeji félvezetőszektort. Bár Pelosi asszony alig egy napot töltött a szigeten, arra időt és gondot fordított, hogy a piacvezető TSMC elnökével találkozzon, amely jelentős beruházásra készül az Egyesült Államokban.

Pelosi látogatását követően a pekingi fél leállította bizonyos halfajták, citrusfélék és tésztaeműek importját a szigetről, de óvakodtak attól, hogy a legfontosabb technológiai kapcsolatrendszernek ártsanak. Az onnan származó chipek dollármilliárdokra rúgó beáramlása ugyanis alapvetően befolyásolja az egész világon értékesítendő okostelefonok, tabletek, orvosi műszerek és egyéb elektronikai termékek összeszerelését.

Az AP amerikai hírügynökség összefoglalója szerint csak 2021-ben 26 százalékkal nőtt a Kína és Tajvan közötti kereskedelmi forgalom, és az odaszállított chipek eladási értéke elérte a 104,3 milliárd amerikai dollárt, az összérték 24,4 százalékát.

Az egymásra épülés (a sajátosan ellentmondásos egymásrautaltság) bizonyítéka, hogy jó ideje a „kommunista Kína” lett Tajvan legfőbb kereskedelmi partnere, amely több mint kétszer annyi szigetországi

exportáru fölvevőpiaca lett, mint a második legfontosabb, az Egyesült Államok. Vagyis a Peking és „elbitangolt tartománya” közötti több mint ellentmondásos viszony híven tükrözi a kuszán összenőtt világgazdaság feszült összetettségét.

A hatalomgyakorlás és fenyegetés folytonos

A Pelosi-látogatást Pekingben provokációnak ítélték, és rendkívüli hadgyakorlatot tartottak a sziget körül. Az Egyesült Államok haditengerészete is különleges készenléttel fölvonult. Az inkább amerikai belpolitikai célokat szolgáló vizit („a demokraták is keményen szembe szállnak Kínával a Tajvan melletti kiállással”) végül is lezajlott, a kínai fél is „sikeresen teljesítette védelmi küldetését”, de a harckészültség maradt. És a folytonos feszültség is. Kína egyértelműen arra törekszik, hogy gazdasági hatalmához méltó politikai és stratégiai befolyásra tegyen szert, egyben minél távolabbra szorítsa „érdekszférájából” az amerikai erőket.

Ráadásul a Tajvan körüli kínai éleslövészeti gyakorlatok és rakétakilövések (némelyik japán területek közelében csapódott a tengerbe), csak tovább növelték a térségben amúgy is meglévő feszültséget. Tokió máris újabb hadifejlesztéseket jelentett be. A Délkínai-tenger körüli területi viták is fokozott figyelmet keltettek a kínai katonai terjeszkedésektől tartó szomszédos országokban.

Itt kell megemlíteni azt a trendet, amely szerint a kínai „reform és nyitás” kezdeti fázisában, 1995-ben Peking katonai költségvetése (nagyjából hatvanszor akkora népesség mellett) alig kétszeresen haladta

meg Tajvanét, mára legalább hússzor annyit áldoz ugyanerre a célra! A kínai népi fölszabadító hadsereg – még a Pentagon számításai szerint is – ugyanannyit költ a hadihajók és tengeralattjárók, föld-levegő rakéták, no meg szárnyas és ballisztikus rakéták fejlesztésére, mint stratégiai ellenlábasa.

Márpedig Hszi Csin-ping elnökpártfőtitkárnak jelenleg a stabilitásra kell helyeznie a hangsúlyt. Elvégre most október 16-tól tartják a Kínai Kommunista Párt 20. kongresszusát, amelyen elkezdheti harmadik ötéves államfői mandátumát, amihez a saját fazonjára át kellett szabni az ottani gránitszilárdságú alkotmányt... Várhatóan ez tükrösímán lezajlik, ám a Covid-járvány és a kínai zéró tolerancia megoldási mód miatti gazdasági fönnakadások alaposan lelassították „a mai világ Manchesterének” titulált ország gyarapodását. Az Ukrajna elleni orosz invázió is alaposan fölkorba csolta a nemzetközi vizeket. Ebben Peking fölöttébb óvatosan kívülálló álláspontot foglal el, hiszen fontosak neki az orosz kapcsolatok, de sokkal nagyobb az amerikai gazdasággal való kölcsönös egymásra utaltságuk.

És közben folyvást lebegtetik a tajvani kérdés megoldatlanságának kérdését. Az Egyesült Államok azóta újabb magas rangú küldöttséget menesztett Tajpejbe, a következő négy évre 4,5 milliárd dollár értékű haditechnikai támogatást nyújt távoli szövetségesének. Eztán megkezdődött kereskedelmi tárgyalásaik újabb sorozata. (Megjegyzendő, hogy a Biden-adminisztráció kereskedelmi főmegbízottja, Katherine Tai maga is tajvani bevándorlók leánya, aki kiválóan beszél kínaiul.)

A csaknem 24 millió tajvani ma már szinte teljesen kínai származású, büszke a nyelvére, amelynek többnyire fucsieni (hokkien) dialektusát is beszéli. De többségük ma már a kínai mellett, sőt inkább helyett önálló tajvani identitást vall magáénak, anélkül, hogy a sziget függetlenné válását feszegetné. Erre ugyanis a kínai vezetés fenyegetései alapján azonnali katonai válasz érkezne a 160 kilométer széles Tajvani-szoroson túlról.

A szóból is értő kínai vezetés számtalanszor kinyilvánította, hogy az „országegyesítést” békés úton kívánja elérni, de ha nem, akár fegyveres úton szerez érvényt „a renegát tartománnyal szembeni jogos követelésének”. Amerikai stratégiák szerint nem az a kérdés, hogy Peking kísérletet tehet-e erre, hanem csak az, hogy mikor. A tajvani védelmi miniszter úgy ítélte meg, hogy negy-

ven éve nem voltak ilyen rosszak a kínai–tajvani kapcsolatok. A nagy hatalmú kínai elnök kapott még időt arra, hogy e téren is megkísérelje beírni nevét a történelemkönyvekbe...

A világ most az indonéziai Baliba tervezett G20-csúcsértekezletre tekint. De vajon a politikai vagy gazdasági értelemben legbefolyásosabb állam- és kormányfők ritka randevúján részt vesz-e személyesen Hszi Csin-ping kínai és Putyin orosz elnök? Mert az Ukrajna ellen indított orosz támadás és Tajvan fojtogató fenyegetése miatt sok nyugati államférfi még személyes megjelenését is fontolóra veszi. Japánban kormánykörökben is latolgatták: ami ma Ukrajna, az holnap Kelet-Ázsia?!

Mi tagadás, a két eurázsiai feszültséggóc még sokáig árnyékot vet amúgy is több fronton fenyegetett törékeny glóbuszunk békés jövőjére.

Horváth Gideon: Abundance